

ELINA MARTIKAINEN

”Sotaa, sitä tarvitaan.”

Maria Jotunin kuvaus 1930-luvusta

Maria Jotunin postuumisti ilmestynyt romaani *Huojuva talo* (1963) on paitsi avioliittokuvaus myös mielenkiintoinen ajankuva maailmansotien välisestä Suomesta. Elina Martikainen tarkastelee Jotunin teoksessa vastakain esiintyviä väkivallan oikeuttavaa ja yhteiskuntaa säilyttävää diskurssia ja vertaa teosta Väinö Linnan *Pohjantähti-trilogian* kolmanteen osaan (1962) sekä Mika Waltarin romaaniin *Appelsiininsiemen* (1931).

■ Vuonna 1963 ilmestyi postuumisti Maria Jotunin romaani *Huojuva talo*. Jotuni oli aloittanut romaanin kirjoittamisen jo 1920-luvulla ja kirjoittanut sitä intensiivisesti vuosina 1931 ja 1935 kansainvälisiä romaanikilpailuja ajatellen. Kun romaani kuitenkin jäi palkinnotta, sitä ei annettu julkisuuteen. Lopulta käsikirjoitus jäi liki 30 vuodeksi tekijän ja tämän perikunnan haltuun. Teoksen ilmestyttyä sen aihe, perheväkivalta, nostatti sensaation ja ryöpyn arvailuja sen mahdollisesta omaelämäkerrallisesta taustasta.¹ Paitsi elämäkerralliselta kannalta, romaania on mahdollista tarkastella myös maailmansotien välisen ajan ja sen henkisen ilmapiirin näkökulmasta. Millaisen kuvan Jotunin teos antaa kirjoitta-

misajankohtansa suomalaisesta yhteiskunnasta?

Vertailen Jotunin *Huojuvaa taloa* kahden muun 1930-lukua kuvaavan romaanin kanssa. Toinen näistä on vuonna 1931 julkaistu Mika Waltarin teos *Appelsiininsiemen*, toinen vuotta ennen *Huojuvaa taloa* ilmestynyt Väinö Linnan *Täällä Pohjantähtien alla* -romaanitrilogian kolmas osa (1962). Tar kastelen teoksissa esiintyvää väkivallan ja sodan oikeuttavaa diskurssia sekä sen vastakohtaa, yhteiskuntaa säilyttävää diskurssia.

Jotunin avioliittotragedia *Huojuva talo* sai hämmentyneen vastaanoton. Teoksen arvioitiin olevan normaalin avioliittopsykologian ja inhimillisen edustavuuden ulkopuolella. Uransa alkupuolella Jotuni oli ollut etäännyttämisen, tasapainottamisen ja humoristisen näkemyksen mestari. Hänet muistettiin aurinkoisesta savolaiskylän kuvauksesta *Arkielämää* (1909), elämänmyönteisestä novellikokoelmasta *Kun on tunteet* (1913) sekä komedianäytelmistä *Miehen kylkiluu* (1914) ja *Tobvelisankarin rouva* (1924). Tähän verrattuna romaani yllätti aiheensa raskaudella.² Synnä synkeisiin tunnelmiin oli kenties juuri kirjoittamisajankoh tana 1930-luvun Euroopassa yltyvä militarismi.

1. Irmeli Niemi (2001) *Arki ja tunteet. Maria Jotunin elämä ja kirjailijantyö*, Helsinki: WSOY, 244, 248–249, 255.

2. Anna-Mari Sarajas (1965) Maria Jotuni. Teoksessa Sarajas (toim.) (1965) *Suomen kirjallisuus V Joel Lehtosesta Antti Hyryyn*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, 67–94.

Waltarin kepeähkö nuoruudenromaani *Appelsiininsiemen* sen sijaan kiinnostaa nykylukijaa erityisesti ajankuvauksena, kaukokirjallisuutena, joka tallentaa aikalaiskokemusta menneisyydestä. Teos kuvaa ajanjaksoa huhtikuusta 1930 huhtikuuhun 1931 ja seuraa helsinkiläisen professorinperheen elämää, taustallaan lapuanliike ja oikeistoradikalismista kumpuava sodan uhka.³ Myös Waltarin esikoisromaanina *Suuri illusioni* (1928) on kiitetty erityisestä herkkyydestä tavoittaa ajassa liikkuvat joukkotunteet, yleinen mieliala ja ajantunnelma.⁴

Linnan *Pohjantähti*-trilogia puolestaan on ollut kansallisten historiatalkintojen kannalta tärkeä keskustelunvirittäjä. Linnan tavoitteena oli laukaista yhteiskunnan patoutumia ja tehdä moraalista oikeutta vuoden 1918 sisällissodan hävinneelle osapuolelle. Hän perehtyi kuvaamaansa aikakauteen huolellisesti tietokirjallisuuden, lehtien, eduskunnan pöytäkirjojen ja haastattelujen avulla. Kun trilogia ilmestyi, sitä arvioitiin pikemminkin historiankirjoituksena kuin kaunokirjallisuutena.⁵ Fiktiivinen romaani oli siten tavoittanut kuvaamastaan ajasta jotakin olennaista.

Hätkähdyttävää on, että kaikissa kolmessa romaanissa kirjoittajien näkemys 1930-luvun sivistyneistöstä ja ajantunnelmasta on eräältä osin samankaltainen: sota on miltei odotettu asia.

30-luvun militarismi

Jotunin romaanissa huomiota kiinnittää etenkin päähenkilö Lean aviomiehen Eeron sodanmyönteisyys. Sunnuntaiammut sanomalehden ääressä johtavat hänet kiihtyneisiin keskusteluihin.

- Saisi tulla oikea sota, sanoi Eero [...].
- Ei kai se tule, arveli Lea.
- Sen on tultava ja se tulee. Terveellinen se on. Minä toivon sitä.
- Sinä olet rauhanaatteen ihminen.
- Vaikka. Minä toivon, että yksi sukupolvi pyyhkäistäisiin taas maan alle. [...] Sota antaa väriä ja jännitystä. Laimentunut elämä ei ole mitään elämää, se on väljähtynyttä matkimista, sanoi Eero.⁶

Mistä Jotunin henkilöhahmon militaristisuus kumpusi? Olivatko Eeron mielipiteet sodasta tavallisia 1930-luvulla? Ensimmäinen maailmansota ja Suomessa käyty sisällissota olivat näyttäneet Jotunin sukupolvelle ihmisluonnon perimmäisen raakuuden ja kypsymättömyyden. Maailmansodanaikaista keinottelua Jotuni oli tuoreeltaan kuvannut näytelmässä *Kultainen vasikka* (1918), joka toi yhteiskunnalliset kysymykset selkeämmin esille hänen tuotannossaan.⁷ Jotunin tuotannon yhteiskunnallisuus oli aiemmin peittyneet lempeän huumorin alle eikä aiheiden illuusiottomuutta ja huumorin ironisuutta pantu merkille.⁸ Sota merkitsi Jotunille henkistä haastetta, johon oli otettava kantaa. Kärjistäen tämän saattoi tehdä romaanissa, joka kuvasi ihmisluonnon pillevän hyvän ja pahan välistä taistelua. Huumoristisen kuvauksen puuttuminen nostaa *Huojuvan talon* sanoman paljaampana ja raaempana esille.

Eeron sodanmyönteisessä diskurssissa voi nähdä heijastumia 1900-luvun alun sivistyneistöpiirejä kiehtoneesta nietzscheläisestä ajattelusta. Siinä maailma nähdään näyttämönä, joka kaipaa jännitystä, selkkauksia ja katastrofeja. Sotien tarkoituksena on toimia juhlanäytäntöinä ja viihdykkeenä jumalille.⁹ Nietzscheläisyydellä oli sittemmin merkittävä rooli myös natsi-Saksan ideologian rakentamisessa.¹⁰ Nietzsch

3. Markku Envall (1994) *Suuri illusionisti. Mika Waltarin romaanit*, Helsinki: WSOY, 26, 28; Panu Rajala (2008) *Unio mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*, Helsinki: WSOY, 227.

4. Envall (1994) 16.

5. Yrjö Varpio (2006) *Väinö Linnan elämä*, Helsinki: WSOY, 422–425, 429, 437, 471, 498, 509.

6. Maria Jotuni (1980/1963) *Huojuva talo*, Helsinki: Otava, 235.

7. Sarajas (1965) 77, 84–86, 93.

8. Lea Rojola (toim.) (1999) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*, Helsinki: SKS, 161–162, 175–177; Anneli Vapaavuori (1989) 'Ei muuta keinoa kuin keinottelu – Maria Jotuni', teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.) *"Sain roolin jobon en mabdu."* *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, Helsinki: Otava, 306.

9. Friedrich Nietzsche (2007) *Moraalin alkuperästä. Pamfletti*, Helsinki: Otava, 61.

10. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (1999) 'Lukijalle', teoksessa Karkama & Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, Helsinki: SKS, 11.

mukaan sota ja rohkeus ovat saaneet aikaan suurempia tekoja kuin lähimmäisenrakkaus. Nietzsche Zarahustra neuvo rakastamaan rauhaa välineenä uusiin sotiin. ”Hyvä sota se on, joka kaiken asian pyhittää.”¹¹ Jo ennen Nietzscheä saksalainen aatehistoria oli kyllästetty patriotismin, jossa ihailtiin sodan ihmisessä nostattamaa hyvettä ja moraalialia, voimaa ja mainetta. Esimerkiksi Hegelille rauhan kausi merkitsi vain tyhjiä vuosia historian lehdillä, kun taas sota oli suuri puhdistaja, joka palautti kansoille rauhan turmeleman eettisen terveyden.¹²

Ajatus sodasta saa Eeron kuvittelemaan itsestään suuria. Ilmeisesti hän haluaisi olla karismaattinen kansanjohdaja, esikuvinaan kansallissosialistisen Saksan Hitler ja fasis-tisen Italian Mussolini. 1930-luvun lehdistössä nämä diktaattorit olivatkin aikansa julkkiksia, joiden kasvokuvia, edesottamuk-sia ja karrikatyyrejä pidettiin jatkuvasti esil-lä.¹³

- [...] Olla jotakin, huusi Eero, – se kannattaa. Jos sota tulisi ja sekasorto, sinä näkisit, missä minä olisin. Minä seisoin puhumassa kansalle, minä hävittäisin, minä ammuttaisin. Eero irvisti mielihyvystä ja nautinnosta.
- Johtaja, minä olisin johtaja.
- Sinähän olet rauhan mies.
- Ulospäin. [...] Minä olen kansainvaellus-ajan ja kaaoksen mies. Minussa asuu suuri, muodostamaton henki. Eero koputti itsetyytyväisenä rintaansa. – Tulisipa sota ja sekasorron ajat, minä huudattaisin itseni vaikka keisariksi.¹⁴

Väkivallan ja taistelun ihannointi kertoo Eeron pohjimmiltaan fasis-tisestä, nihilistis-militaristisesta maailmankuvasta. Siinä sota nähdään luonnollisena tapahtumana, jossa vahvat kansat selviytyvät ja heikot tuhoutuvat. Tähän liittyy kovuuden palvonta ja humaani arvojen kuten ihmisoikeuksien kieltäminen. Ihmisjoukot nähdään massana. He tarvitsevat vahvaa johtajaa ja heidät voidaan mielivaltaisesti tuhota.¹⁵ Esimerkiksi ensimmäisestä maailmansodasta oli Saksassa mutta myös muualla luotu myyttiä tällai-sena sosiaalidarvinistisen luonnonvalinnan

välineenä, joka karsisi heikoimmat mutta jättäisi selviytyvät eloon.¹⁶ Tällä tavoin pikemminkin pasifismista tuli aatteena vaarallinen. Sotaa pelkäävät joutuisivat vain kärsimään. Koska sota oli välttämätön, oli parempi nostattaa taisteluintoa kuin joutua poliittiseen orjuuteen.¹⁷

1930-luku oli poliittisesti ja kulttuurisesti kahtiajakautunut vuosikymmen, jolloin suomalaisen sivistyneistö joutui määrittelemään suhteensa Saksaan ja Neuvostoliittoon ja niiden ideologioihin fasismiin ja kommunismiin.¹⁸ Suomalaista sivistyneistöä on syytetty etenkin ymmärtäväisestä suhtautumisesta natsi-Saksaan.¹⁹ Oikeiston suuntautumisesta Saksaan käytiin huolestuttavaa aikalaiskeskustelua esimerkiksi kirjassa *Pidot tornissa* (1937). Keskustelijat eivät pitäneet suuntausta toivottavana.²⁰ Toisaalta samassa teoksessa saatettiin leikitellä ajatuksella fuhreiksi heittäytymisestä²¹ tai todeta sotien merkitys kansan kuona-aineksen puhdistajana.²²

Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogiassa on *Huojuvan talon* Eero Markun kaltainen militarismien kannattaja, pappilan upseeripoika Ilmari Salpakari. Hän on tehnyt valintansa

11. Friedrich Nietzsche (2001) *Näin puhui Zarahustra. Kirja kaikille eikä kenellekään*, Helsinki: Otava, 59.

12. Eero Kuparinen (1998) 'Für Führer, Volk und Vaterland' – tavoitteena kansallissosialistinen ihminen', teoksessa Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.) *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*, Jyväskylä: Atena Kustannus, 232–234.

13. Matti Kurjensaari (1962) *30-luvun vibainen nuori mies*, Helsinki: Tammi, 121–122.

14. Jotuni (1980) 261–262.

15. Leif Sundström (2007) *Fasismi*, Helsinki: Suomen rauhanpuolustajat & Like, 130, 137–138, 208.

16. Richard Weikart (2004) *From Darwin to Hitler. Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*, New York: Palgrave Macmillan, 163, 165, 172.

17. Vrt. Marja Härmänmaa (1998) 'Lentävä sankari: Marinetti, futurismi ja uusi fasis-tinen italialainen', teoksessa Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.) *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*, Jyväskylä: Atena Kustannus, 223–224.

18. Ks. Karkama ja Koivisto (1999) 7–15.

19. Pertti Lassila (2002) *Keisarin kankurit ja muita kirjoituksia kirjoista ja kirjailijoista*, Helsinki: Helsinki University Press, 124–125.

20. Yrjö Kivimies (toim.) (1937) *Pidot Tornissa*, Helsinki: Gummerus, 68–69, 76, 93.

21. Kivimies (1937) 81.

22. Kivimies (1937) 25.

fasismin ja kommunismin välillä fasismin hyväksi ja kaavailee Mannerheimille Mussolinin kaltaista diktaattorin roolia.²³ Nuorella Salpakarilla on voimakas kunnianhimo. Eteneminen armeijassa porras portaalta tuntuu tuskastuttavan hitaalta, mutta sota voisi muuttaa tilanteen. Toverien kanssa on puhuttu suurista tulevaisuudensuunnitelmista, suuresta Suomesta, voimakkaasta valtakunnasta ja heidän loistavasta osastaan siinä. Kaatuminen sodassa olisi sekoin parempi kuin ”hiljainen mätänevä soistuminen” rauhan aikana. Sodassa ”palaisi kuona” ja älykkäimmät ja kovimmat valikoituivat joukosta. Salpakari toteaa: ”Ja ellen minä ole yksi niistä, niin sitten on piru.”²⁴ Laillisuusmieliselle isälleen Salpakari sanoo, ettei Rooman valtakuntaa luotu laeilla vaan legioonilla. Näin on myös Suur-Suomen laita. ”On aikoja, jolloin päättäväisten miesten on tartuttava historian vipuun.”²⁵

Suomessa oli kansanvallan heikkouteen tyytymättömiä piirejä. Nämä kaipasivat johtajaa, joka panisi maan asiat järjestykseen. Helsingiläiset vapaussodan rintamamiehet kaavailivat jopa vallankumousta Mannerheimin nostamiseksi valtaan. Sosialistipoliitikona aloittaneen Mussolinin tavoin myös Väinö Tanner olisi saattanut käydä diktaattorista.²⁶ Fasismin perimmäistä ideologiaa ei Suomessa silti tunnettu syvällisesti, kyse oli enemmän kurin ja järjestyksen kaipuusta. Parlamentaarista demokratiaa pidettiin liian heikkona kestämiään kommunismin painetta. Sääty-yhteiskunnan perinteisiin verrattuna kokemus demokratiasta oli lyhyt. Fasismia kohtaan tunnettiin kiinnostusta muun muassa Akateemisessa Karjalaseurassa sekä oikeistoradikaalissa Isänmaallisessa kansanliikkeessä.²⁷

Vuosina 1932–36 Suomessa toimi tiedemies Yrjö Ruudun perustama Kansallissosialistinen Liitto. Ruutu kannatti diktatuuria, mikäli kansan yhteinen etu sitä vaati. Hän piti esikuvanaan Mussolinia mutta suhtautui kriittisesti Hitleriin.²⁸ Suomalaisesta kirjailijakunnasta puolestaan V. A. Koskenniemi tunsii kiinnostusta diktaattoreihin, koska nämä olivat yhdistettävissä kansallisten kertomusten suurmieskulttiin. Hän esitti Hitlerin ja Mussolinin suurina persoonallisuuk-

sina, joiden toiminnassa kansan sielu, henki ja päämäärä saivat ilmaisunsa. Koskenniemen poliittisissa ja kaunokirjallisissa teksteissä on sotaa ja sotasankaruutta ihannoiva juonne.²⁹

Sodan mahdollisuuteen suhtaudutaan innokkaasti Waltarin romaanissa *Appelsiiniinsiemen*, jonka tarkoituksin kirjailijan mukaan oli kuvata aikansa ”kypsymätöntä” ihmistyyppiä.³⁰ Teos kuvaa professorinperheen ylioppilastyttären Irenen ja hänen pikkuveljensä Kain vuotta Lapuan liikkeen aikoihin. ”Sekin [kuohunta Lapualla] antoi jonkinlaista jännitystä elämään. Saattoi odottaa minä päivänä tahansa aivan suuremmissa tapauksia.”³¹ Lapuan liike on Irenen mielestä ”reipasta hommaa”³² ja kyydityksiin osallistunut linja-autonkuljettaja saa tapahtumista ”kerrassaan romanttista valoa ympärilleen”.³³ Se, että mitä tahansa saattaa tapahtua, aiheuttaa Irenessä ”miellyttävästi kutkuttavaa sensatsioonikkää” ja pikkuveli Kaissa seikkailunhalua.³⁴ Kyydityksistä ja väkivaltaisuuksista kuiskaillaan ”uteliaan tyydytettyinä, täynnä levotonta jännitystä”.³⁵

Waltarin *Appelsiiniinsiemen* on muistutus siitä, että sodanmyönteisiä kannanottoja eivät esittäneet pelkästään upseeripiirit tai

23. Väinö Linna (1962) *Täällä Pohjantäiden alla. Kolmas osa*, Helsinki: WSOY, 149, 317.

24. Linna (1962) 149–150.

25. Linna (1962) 315.

26. Mikko Uola (2006) 'Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla', teoksessa Vesa Vares, Mikko Uola ja Mikko Majander *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta*, Helsinki: Edita, 194, 239.

27. Uola (2006) 175, 253.

28. Markku Kangaspuro (1999) 'Yrjö Ruudun kansallinen sosialismi', teoksessa Karkama & Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, Helsinki: SKS, 201, 204–205, 207.

29. Pertti Karkama (1999) 'Runoilija ideologina. V. A. Koskenniemen poliittiset näkemykset 1930-luvulla', teoksessa Karkama & Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, Helsinki: SKS, 57–61, 65.

30. Miika Waltari (1998/1980) *Kirjailijan muistelmia*, toimittanut Ritva Haavikko, Helsinki: WSOY, 224.

31. Miika Waltari (2008/1931) *Appelsiiniinsiemen*, Helsinki: WSOY, 104.

32. Waltari (2008) 152.

33. Waltari (2008) 155.

34. Waltari (2008) 156.

35. Waltari (2008) 208.

Eero Markun kaltaiset kotityrannit. Aivan tavallisetkin suomalaiset saattoivat kokea levottomuudet uteliaisuutta ruokkivana jännyksenä. Tapahtumien dramaattisuus saatiin huomata vasta jälkikäteen.³⁶ Pääkaupungin nuorilla aikuisilla ei välttämättä ollut vuoden 1918 sisällissotakeväästä sen syvälisempiä lapsuusmuistoja kuin se, miten he olivat leikkineet tyhjillä kiväärinhylyillä.³⁷ Sotaan ja sen kärsimyksiin ei välttämättä osattu suhtautua vakavasti. *Appelsiinismenon* pinnallisten näkemysten taustalla häämötti vapaussotahurmos, sota seikkailuna ja sankaritöinä, ”kapinoitsijoiden” kuriin panemisena.

Maailma on joukko koteja

Jotunin romaanissa Eeron kaksinaamaisuus ilmenee paitsi suhtautumisessa sotaan ja rauhaan, myös suhtautumisessa kotiin ja perheeseen. Ajan perhepoliittisten kantojen mukaisesti Eero kehuskelee ystävälleen Auikselle tulevalla perheenlisäyksellä:

Minusta tässä jokaisen on tehtävä kansalaisvelvollisuutensa. Perhe suuri, tuleva sukupolvi nousemassa. Mitä tänne muuten voimme jälkeen jättää, kun meidän aikamme on ohi, ellei lapsia, jotka vuorostansa astuvat riviin.³⁸

Yksityisesti Lealle Eero esittää kuitenkin jatkuvasti yhteiskunnan- ja perheenvastaisia kannanottoja. Perheen elättäminen maksaa eikä ihmisten monilukuisuus miellytä Eeroa. ”Vähemmän ihmisiä, enemmän tilaa sille elämälle, joka jo on”, Eero pauhaa Lealle.³⁹ Sairaat joutavat Eeron mielestä kuolla, ihmisiä on liikaa ilmankin.⁴⁰

Muutama miljoona maan rakoon, hyvä tulee. Täällä pitäisi voimakkaampien olla aina ase ja lapio kädessä. Lyhyt toimitus ja ihmiskunta alkaisi olla vähemmän vähäverinen. [...] – Miksi ihmiskunta ei saisi kuolla sukupuuttoon, minä vain kysyn. Ei kai avaruus huokailisi sen tähden?⁴¹

Eeron puhe kuvastaa käsitystä yhteiskunnasta, jossa vallitsee vahvemman oikeus eikä heikkojen elämälle anneta arvoa. Sivis-

tyksen vitsauksena pidettiin degeneraation leviämistä kansan ”huonon aineksen” lisääntyessä. Kun yhteiskunnan huolto piti heikot yksilöt elossa, rodun terveydestä huolehtiva ”luonnollinen valinta” oli hävinnyt.⁴² Eero sovelsi ajatteluunsa ihmisyyteisistä nietscheläisen filosofian lisäksi Charles Darwinin ajatuksia biologiasta.

Nietzscheläisittäin sairaut olivat terveiden suurin vaara. Kärsivien kaunaisuus ”myrkytti” voitokkaiden elämää. Terveiden tuli pyytellä erillään sairaista eikä alentua heidän hoitajikseen. Terveet olivat vastuussa yhteiskunnan tulevaisuudesta. Heidän olemassaolon oikeutuksensa oli siten suurempi kuin sairaiden.⁴³ Darwinin luonnontieteelliset tutkimukset olivat vastaavasti romuttaneet käsitykset luonnossa vallitsevasta harmoniasta. Luonnossa oli käynnissä taistelu olemassaolosta. Vain olosuhteisiinsa parhaiten sopeutuneet jäisivät eloon ja jatkaisivat sukua.⁴⁴

Näistä yhteiskuntatieteisiin johdettu sosiaalidarvinismi puolestaan teki terveydestä ja sairaudesta moraalisen arvioinnin kriteereitä. Se mikä edisti terveyttä ja evoluution eteenpäinmenoa oli hyvää, kun taas sairaus ja degeneraatio oli väärin. Kristillinen lähimmäisenrakkauskin oli tämän mukaan moraalitonta, sillä se suosi heikkoja vahvojen sijaan. Heikot oli eliminoitava yhteiskunnasta.⁴⁵ Käytännössä tällainen ajattelu oikeutti Hitlerin Saksassa esimerkiksi mielisairaiden tuhoamisen taloudellisista syistä, he olivat yhteiskunnalle yksinkertaisesti tarpeettomia.⁴⁶ Hitler oli tiiviisti seurannut ai-

36. Rajala (2008) 229.

37. Waltari (2008) 88–89.

38. Jotuni (1980) 202.

39. Jotuni (1980) 199.

40. Jotuni (1980) 221.

41. Jotuni (1980) 389.

42. Markku Mattila (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*, *Bibliotheca Historica* 44, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 290–291; Armas Nieminen (1941) *Väestökysymys entisinä aikoina ja nykyään*. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja* 1, Helsinki: WSOY, 86.

43. Nietzsche (2007) 119–122.

44. Janet Browne (2009) *Darwinin lajin synty*, Jyväskylä: Ajatus Kirjat, 67, 101, 104.

45. Weikart (2004) 43–46.

46. Sundström (2007) 136.

kansa lääketieteen ja yliopistollisen perinnöllisyysopin näkemyksiä. Kansallissosialismissa maailma kuului voimakkailla ihmisille. Ainoastaan terveiden tuli jatkaa sukua.⁴⁷

Siinä missä Jotunin Eero Markun puheet perheestä vivahtavat kansallissosialismilta ja ovat lisäksi ulkokullattuja, Väinö Linnan romaanissa kansakoulunopettaja Rautajärvi omaksuu lapsirunsauteen tähtäävän perhepolitiikan kirjaimellisesti.

[O]llemme vaimoni kanssa päättäneet, että niitä [lapsia] tulee olemaan niin monta kuin lääkäri vain katsoo vaimoni kestävä. [...] Me olemme käsitäneet sen isänmaalliseksi velvollisuudeksemme. Kansan elävää voimaa on lisättävä. Sillä muuten emme kestä tulevia koettelemuksia.⁴⁸

Myös nationalismiin kytkeytyvää suomalaista 1930-luvun väestöpolitiikkaa hallitsi ajatus siitä, että kansakunnan taloudellinen ja sotilaallinen voima riippuivat väkiluvusta ja hedelmällisyydestä. Tämä ajattelu johti esimerkiksi Väestöliiton perustamiseen talvisodan jälkeen.⁴⁹ Paradoksaalisesti perhe-elämä ja uuden elämän synnyttäminen alistettiin siten suursodan syttymistä ennakoivalle maailmankuvalle. Ajattelun ydin oli, että kansat taistelivat vallasta, vaikutusmahdollisuuksista ja olemassaolosta. Väestön vähenemisen pelättiin johtavan kansan rappeutumiseen ja tuhoutumiseen. ”Kansallisen itsemurhan” estämiseksi väestön oli keskityttävä uuden sukupolven synnyttämiseen eli kansan elinvoiman ja lukumäärän lisäämiseen sekä väestön ”laadun” parantamiseen.⁵⁰

AKS:n jäsenenä Rautajärvi on Suur-Suomi-aatteen kannattaja. Tulevilla koettelemuksilla hän tarkoittaa sotaa ja miestappioita. Karttaan hän on piirtänyt linjoja Suomen rajojen laajentamiseksi. Vaimolleen hän selittää, että valtiovallan tuella syntyvyyttä on lisättävä. Viidestä lapsesta pitäisi antaa perheille mitali ja kymmenestä stipendi. Ehkäisyvälineiden valmistuksesta ja myynnistä tulisi tehdä rangaistavaa.

Meidän sukupolvemme aikana voidaan päästä pitkäksi toiselle kymmenelle miljoon-

nalle. Se merkitsee jo Pohjolan hegemoniaa, ja seuraava sukupolvi hallitsee myös Pohjois-Venäjä, jos edellytetään, että Saksa ottaa hallintaansa eteläisen puolen. Me jaamme Euroopan hegemonian Saksan kanssa vanhan aseveljeyden perusteella... Ja saammepa nähdä, ettei Pohjolan Preussi jää oppimestareistaan jälkeen.⁵¹

Suomalaisen perhepolitiikan ja Rautajärven ajattelun taustalta löytyvät eurooppalaiset väestöpoliittiset esikuvat. Ranskassa oli syntyvyyttä koetettu lisätä perhepalkkajärjestelmällä jo vuodesta 1913 lähtien. Käyttöön oli otettu myös perhelainat, lapsien hankkimista suosiva verotuspolitiikka sekä mitalit, joita jaettiin monilapsisten perheitten äideille. Ehkäisyvälineiden mainonta oli kiellettyä ja sikiönlähdetyksestä seurasi rangaistus. Myös Saksassa oli kansallissosialismin myötä alettu myöntää avioliittolainoja, mutta vain perinnöllisesti terveille pareille.⁵²

Eri asia silti on, seurasivatko tavalliset suomalaiset perhepolitiikkaa erityisen ohjelmallisesti. Lapsia syntyi, koska se oli luonnon laki. Pentinkulman kansakoulunopettaja saattoi tässä kysymyksessä olla aikaansa keskimääräistä valistuneempi kansalainen ja perheenisä. Syntyvyydenlisäystä tavoitteleva Rautajärvi onkin pentinkulmaisten irvailun kohde.

Ei ollut ämmä nyt tiineenä... Se tekee mukuloita tolle pienelle ämmällensä niin kun kani, kun täytyy saada kansa kasvaan...

47. Jouko Jokisalo (1998) 'Kenraaliharjoitus kansanmurhaan – pakkosterilointi ja 'eutanasia' Hitlerin Saksassa', teoksessa Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.) *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*, Jyväskylä: Atena Kustannus, 147–148.

48. Linna (1962) 174.

49. Ilpo Helén (1997) *Äidin elämän politiikka. Nais-sukupuolisuus, valta ja itesubde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*, Helsinki: Gaudeamus, 38.

50. Ks. Nieminen (1941) 86, 119–120.

51. Linna (1962) 343.

52. Nieminen (1941) 102–106; Irma Sulkunen (1989) *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolien maailmojen erkaantuminen*, Helsinki: Hanki ja jää, 120–121; Heikki Hiilamo (2006) *Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa*, Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES, 43–45.

Oli sanonu lääkärikin, että pitääkö ny edes pieni väli... Kun täytyy saada paljon väkee kun Uraaliin mennään... Että on sotaväkee kun Suur-Suomee tehdään...⁵³

Opettajan ominaisuudessa Rautajärvi pääsee muokkaamaan sotilaskelpoista ainesta muistakin kuin omista lapsistaan. Hän huomaa opetusohjelmassa suuren puutteen, sillä sotilaskasvatus on jätetty siitä pois. Hän korvaa asian voimistelutunneilla ja koettaa kasvattaa Pentinkulman kansakoululaisista Pohjolan preussilaisten kunnianimen arvoisia.⁵⁴ Urheilun ja maanpuolustuksen yhdistämisessä hän muistuttaa 1930-luvun urheilumies Lauri ”Tahko” Pihkalaa, joka korosti urheilun ja sodankäynnin samankaltaisuutta. Pihkala painotti urheilussa myös rodunjalostamista edistäviä tarkoituksia. Pihkala löysi kuulijakuntaa urheilu- ja suojeluskuntaväen piiristä, johon Rautajärvin henkisesti taustoittuu.⁵⁵

Väestöpolitiikka oli sidoksissa paitsi kysymykseen perheen tehtävistä myös naisen asemasta. Perhe tuotti yhteiskunnalle uusia terveitä jäseniä ja kansakunnalle lisää ”elävää voimaa”. Tämä johti näkemykseen siitä, että naimattomat, lapsettomat naiset olivat arvottomia. Äitiys oli naisten ”asevelvollisuutta”.⁵⁶ Yhteiskunnallisen äitiyden mukaisesti nainen oli äiti sekä omalle perheelleen että kansakunnalle. Tämä keskiluokkainen ydinperheen ihanne oli syntynyt jo 1800-luvun kuluessa. Siinä nainen toimi kodin siiveillisenä selkärankana ja mies hankki perheelle elannon.⁵⁷

Jotunin romaanissa Lea ei alun perin haaveile avioliitosta ja lapsista vaan työurasta. Ajatus naimisiinmenosta tuntuu hänestä luonnottomalta.⁵⁸ Vierailu maalla ja tutustuminen enon vaimoon Riitta-Stiinaan avaa kuitenkin hänen silmänsä.

Tuollainen Riitta-Stiina, joka synnytti terveitä ja voimakkaita lapsia, oli inhimillisesti tärkeämpi kuin joku virkanainen, joka elätti vain itsensä tahi vaikkapa auttoi lisäksi perhettänsä. [...] Eikös tärkeintä ollut jatkaa sukua, eihän tämä sukupolvi mikään päämäärä ollut.⁵⁹

Toisin kuin kaupungistuneella Lealla, maaseudulla oli säilynyt käsitys avioliiton luonnollisuudesta. Naimisiin mentiin koska se oli taloudellisestikin tarkoituksenmukaista. Ihmisen ja erityisesti naisen identiteetti oli sidoksissa perheen jäsenyyteen.⁶⁰ *Huojuvan talon* alkusysäyksenä on siten ollut käsitellä sitä muutosta, joka tapahtui suhtautumisessa avioitumiseen 1900-luvun alun Suomessa. Ymmärrettyään avioliiton tarpeellisuuden Lea järkeilee itsensä naimisiin ensimmäisen tilaisuuden tullen. Hän kaipaa kotia ja arvelee enteellisesti kosijansa Eero Markun hakevan vaimossa kärsimystoveria.⁶¹ Raamatun sanat rakkauden kaikki kärsivästä luonteesta toteutuvatkin tässä liitossa.⁶²

Lean avioelämästä tulee vaikeaa aviomiehen väkivaltaisuuden ja saituuden vuoksi. Eero haluaa vähentää talouskulut minimiin, joten Lean on koetettava olla syömättä. Lea pyytää päästä takaisin konttoriin, mutta Eero suuttuu: ”Sinulle tulee työtä kylliksi, kunhan saat lapsen. Lapsi ja talous, ne riittävät sinulle.”⁶³ Kysymys avioituneiden naisten työssäkäynnistä oli *Huojuvan talon* kirjoittamishetkellä polttava. Keskiluokkaisissa ammateissa naimisissa oleviin naistyöntekijöihin suhtauduttiin kielteisesti. Sukupuolten työnjaossa naisen paikka oli kotona ja miehen työelämässä. Vain työläiskodeissa

53. Linna (1962) 327.

54. Linna (1962) 176–177.

55. Erkki Vasara (1999) ’Suomalaisen soturirodun puolesta – urheilumies Lauri Pihkala’, teoksessa Karkama & Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, Helsinki: SKS, 77–100.

56. Helén (1997) 205, 217–218.

57. Minna Hagner ja Teija Försti (2006) *Suffragettien sisaret*, Helsinki: Unioni Naisasialiitto, 45.

58. Jotuni (1980) 44.

59. Jotuni (1980) 70.

60. Armas Nieminen (1993) *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikäytännön tutkimusta suomalaisen bengenalämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 27*, Helsinki: Väestöliitto, 7.

61. Jotuni (1980) 84–85.

62. Aviorakkaudesta ks. Nieminen (1993) 26.

63. Jotuni (1980) 106.

nainen joutui käymään työssä kodin ulkopuolella.⁶⁴

Jotunin teoksessa aviomies pakottaa Lean omistautumaan kodille. Näin vaimo jää täysin riippuvaiseksi miehestään ja tältä saaduista talousrahoista. Kenties kysymyksessä on jonkinlaisen statusaseman säilyttäminen ulospäin. Halutaan näyttää keski-luokkaiset normit täyttävältä hyvinvoivalta perheeltä, vaikka rahat ovat vähissä. Pian aviopuolisot ovat perheessä kuin sotajalalla. Lea haluaa, että Eero olisi turvana hänelle ja perheelle, Eero taas pitää kiinni vapaudestaan eikä halua tilittää asioitaan vaimolleen.

Hän tahtoi omistaa Lean niin kuin alempi omistetaan, niin kuin orja omistetaan. Hän tunsu, että hänellä oli oikeus lyödä, eikä hänen tarvinnut hävetä kiivauttaan.⁶⁵

Lopulta Eero perustaa Lean selän takana toisen perheen, sillä hän saa lapsen palvelustyön kanssa. Lean emännöimän perheen laskut jäivät maksamatta.

- Minä sinuna alkaisin jo itse ansaita, enkä aina pyytäisi ja pyytäisi, sanoi Eero suutuksissaan.
- Hyvä.
- [...] Mene pois ja jätä minut rauhaan. Tämä on minun huoneeni. Enkö saa yhtään rauhassa olla.⁶⁶

Asunto huoneineen on Eeron, rahat ovat Eeron. Tämä korostaa Lean alistettua asemaa naisena.⁶⁷ Tästä syystä romaani on saatettu nähdä jopa taantumuksellisenä.⁶⁸ Näin ei kuitenkaan ole. Lukija tajuaa, että Lean asiat olisivat paremmin, jos hänellä olisi omia tuloja. Teema avioliitosta kaupantekona toistuu kautta Jotunin tuotannon.⁶⁹ *Huojuvan talon* kirjoittamishetkellä aiheelle antoi ajankohtaisuutta vuonna 1929 säädety avioliittolaki, joka teki puolisoista yhdenvertaiset keskenään. Vaikka miehellä oli perheessä edelleen elättäjän rooli, voimaan astui puolisoitten avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Laki myönsi vaimolle itsenäisen aseman kodin talouden hoidossa.⁷⁰ Tämä ei käytännössä toteudu Lean ja Eeron

avioliitossa. ”Ei naisen pitäisi mennä naimisiin, ellei pysty elättämään itse itseänsä ja lapsiansa”, Eero sanoo.⁷¹

Sama kysymys naisen asemasta on esillä myös Waltarin romaanissa. Irene menee naimisiin Ilmarin, arkkitehdin kanssa. Hän pohtii kielten ja kaupallisten alojen lukemista, sillä silloin hän voisi päästä suureen liikkeeseen, saada hyvän palkan ja hänellä olisi työtä ja sisällystä elämässään. Näin puolisoitten keskinäinen suhde tulisi sopuisoimmaksi.

Nyt oli aina esteenä tuo Ilmarin salainen ylemmyys, että hän teki työtä ja elätti heitä molempia. Tasavertaisena Irene ei tuntisi itseään niin toivottoman tarpeettomaksi ja tyhjäksi.⁷²

Samassa Irene keksii, että heidän hedelmätön yhteiselämänsä saisi kauniimman sisällyksen, jos syntyi lapsi. ”[U]usi elämä, joka syntyisi heistä, antaisi hänenkin olemassaololleen syvän, pyhän tarkoituksen.”⁷³ Raskaaksi tultuaan Irene hätäntyy ja harkitsee aborttia, mutta taipuu lopulta kiittämään uuden elämän alkamista.⁷⁴ Toisin kuin Jotunin *Huojuvassa talossa*, Waltarin *Appelsiinsiemenessä* pariskuntaa odottaa avioidyly. Irenen aviomies ilahtuu aavistettuaan, että vaimo on raskaana.

Hän alkoi katsella Ireneä toisin silmin, suurempaa, puhtaampaa hellyyttä tuntien kuin ennen. Heidän lapsensa, joka nyt kenties aloitti kasvunsa rakastetun naisen

64. Sulkunen (1989) 81–82; Helén (1997) 219; Hagner ja Försti (2006) 120.

65. Jotuni (1980) 147.

66. Jotuni (1980) 363.

67. Vrt. Virginia Woolf (1990) *Oma buone*, Helsinki: Kirjayhtymä. Englanninkielinen alkuteos *A Room of One's own* oli tuoreeltaan ilmestynyt vuonna 1929 eli *Huojuvan talon* kirjoittamisen aikoihin.

68. Heikki Länsisalo (2004a) ’Huojuvan talon taantumuksellinen naturalismi’, *Hiidenkivi* 3/2004, 11–14.

69. Sarajas (1965) 68; Vapaavuori (1989) 306; Rojola (1999) 161–162.

70. Sulkunen (1989) 93; Hagner ja Försti (2006) 55.

71. Jotuni (1980) 371.

72. Waltari (2008) 347.

73. Waltari (2008) 347.

74. Waltari (2008) 402.

ruumiissa. Mikä suunnaton, käsittämätön ihme se olikaan.⁷⁵

Waltarin romaanissa parisuhde ja yksityiselämä etäännyttää henkilöt lapualaiskauden väkivaltaisuuksista, kyydityshuhuista ja sodan uhasta. Heillä ei ole niiden kanssa mitään tekemistä, he ovat vain kaksi ihmistä levottoman ajan keskellä.⁷⁶

[V]ieras, vaihtuva maailma sai tehdä, mitä halusi, kiihdyttää elämänrytmiaan, antautua paheeseen, rikokseen ja rumuuteen. Se oli heidän ulkopuolellaan, sillä ei ollut mitään tekemistä tämän syvän, loputtoman rauhan kanssa.⁷⁷

Jotuni puolestaan kytkee perheen ja yhteiskunnan samaan sidokseen. Perhe-elämä heijastuu yhteiskuntaelämään ja päinvastoin. Sen vuoksi perheväkivaltakaan ei ole vain perheen sisäinen asia. Lea sanoo sivistyksen tarkoittavan sitä, että elämässä on järjestys ja vakiintuneet muodot.

Että maailman asiat järjestyisivät, on kodin asiat järjestettävä ensin. Me olemme pieni, oma maailmamme suuressa maailmassa. Saadaksemme todellisen kuvan maailmasta, olisi jokainen koti ikään kuin halkaistava ja nähtävä. Eihän maailma ole kuin joukko koteja, niistähän se on kokoonpantu.⁷⁸

Keskustelulla perheen kansallisesta merkityksestä oli pitkä perinne suomalaisissa sivistyneistöpiireissä. Yhteiskunta nähtiin suurena kotina, joka koostui perhekodeista. Lea ja Eero Markun väkivallan täyttämää kotia voi pitää osuvana ajankuvana sotaa enteilevästä 1930-luvusta.⁷⁹

Lean näkemys vastasi 1920–30-lukujen käsityksiä kodista yhteiskunnan ytimenä, jonka tila vertautui kansan tilaan ja isänmaan tilaan. Yhteiskunnan ongelmien alkusyyt olivat löydettävissä perhetasolta. Perhe-elämällä oli avainasema yhteiskuntaelämän sujuvuuden ja kansan elinvoiman lisäämisen kannalta.⁸⁰ Mies oli perheen pää sekä kotona että yhteiskuntakodissa. Jotunin teos vihjaa, että yhteiskunnan sodanmyönteisyyden taustalla oli

väkivallan ihailu myös kodin seinien sisäpuolella.

Yliapina

Huojuvan talon Eero kapinoi nimenomaan perheen kansallista merkitystä vastaan. Sivistys ärsyttää häntä, eikä hänen sisimpänsä ole mukana yhteiskuntaihmissen vieraassa hahmossa.⁸¹ Hän näyttelee perhettä turvaavaa yhteiskunnallista ihmistä, samalla kun alitajuisesti haluaa perheen ja yhteiskunnan tuhoa.⁸² Militarismi itsessään on keino kapinoida porvarillista yhteiskuntaa ja naisellista siviilimaailmaa vastaa. Sodan houkuttelevuus on siinä, että se kumoaa yhteiskunnan ja sen lait ja antaa miehelle mahdollisuuden päästää alkuperäiset viettinsä valloilleen.⁸³

Eeron mielestä mies on orja ja perheen elatuskone. Hän uhoaa:

Minä en luota naiseen. Elättäköönpä perheen ensin. Käyköön sodatkin vielä. Onneksi yhteiskunnat kaatuvat, lait muuttuvat. Ja sota pyyhkäisee kaiken entisen pois, jos muu ei auta. Perhe häviää kuin tuhka tuuleen, niin että sodan jälkeen ei tiedä, kenen lapsi kadulla juoksee, sinunko se on vai minun.⁸⁴

Silti on tärkeää, että perheen kulissit pysyvät yllä. Eero kerskuu, että hänen nimensä on mukana maan viidenkymmenen parhaan nimen joukossa.⁸⁵ Lea pohtii, että Eeron kal-

75. Waltari (2008) 351.

76. Waltari (2008) 284–285.

77. Waltari (2008) 406.

78. Jotuni (1980) 199.

79. Kukku Melkas (2005) "Toisen palveluksessa. Palvelijat porvarillisen perheen ja työväenluokan välissä", teoksessa Olli Löytty (toim.) *Rajanylityksiä. Tutkimus-reettejä toiseuden tuolle puolen*, Helsinki: Gaudeamus, 172.

80. Mattila (1999) 108; Helén (1997) 112, 130, 137–138; Hagner ja Försti (2006) 45.

81. Jotuni (1980) 257.

82. Jotuni (1980) 364.

83. Heikki Länsisalo (2004b) 'Aistillinen soturi. Ernst Jüngerin homoeroottinen fasismi', teoksessa Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen (toim.) *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*, Helsinki: Like, 128, 131–134, 138, 146.

84. Jotuni (1980) 240.

85. Jotuni (1980) 238.

taiset on oikeastaan luotu tottelemaan toisia.

Kun tuollaisilla on valtaa, tekevät he tuhojansa. Miten pitkä matka heillä on kunnollisen yhteiskuntaihmissen tasolle. Pinnallinen sivistys on tehnyt harhaanjohtavan tasoitustyön ja peittänyt heidän todellisen lajinsa näkyvistä. Oli kutsuttava melkein eläinkunta yhteen riviin ihmisten kanssa, että heidän selkiämättömät halunsa käsittäisi. Ainoastaan laki ja sen säätämät rangais-
tukset suojelevat toisia heidän hävityshalultaan.⁸⁶

Jotuni analysoi Eero Markun hahmossa eläintä ihmisessä. Raivostuessaan Eero riis-
täytyy irti yhteiskuntaihmissen kahleista. Eläimellisenä hän on epämiellyttävä, kostonhaluinen ja leppymätön.

Eläin hänessä kosti. [...] Se ikään kuin muisteli sitä vapaudenaikaa, jolloin luonto määräsi olemisen tahi kuoleamisen ja voima oli ainoa laki.⁸⁷

Katkoessaan Lean kylkiluita Eero näyttäytyy ”gorilla-ihmisenä”, jonka sielussa liikkuu tiedostamattomia voimia.⁸⁸ Hävityshalusaan hän on ”alkuaikojen hirviön” ja ”puoli-ihmisen” kaltainen, hänessä on elämänraivoa, joka ei tunnusta hyvää eikä pahaa.⁸⁹

Eeron alkukantaisuus selittyy viitteellisesti siten, että hän ei ole lähtöisin sivistyneistöperheestä vaan hänen isänsä oli talonpoika, joka löi saappaalla vaimoan.⁹⁰ 1900-luvun alun kirjallisuudessa talonpoikaistulokkaat olivat suosittuja kuvauskohteita. Vaikka Eero on opiskelemalla saavuttanut sivistystä, hänessä alitajuisesti vaikuttavat vielä aiempien sukupolvien talonpoikaiset vaistot, ”veren ääni”.⁹¹ Suomalaista kansanluonnetta pidettiin alttiina väkivaltaisille primitiivireaktioille, jotka kulttuurin ohut kuori vain vaivoin kätki.⁹² Tuolloin muodissa ollut Freudin ja Jungin psykoanalyysi vakuutti, että vaistot ja alitajunta eivät toimineet pelkästään henkilökohtaisella tasolla vaan olemassa oli kollektiivinen suvulle, kansalle ja ihmisrodulle yhteinen piilotajunta. Yksilömuistin lisäksi alitajunnassa vaikutti jouk-

komuisti, joka ulottui aina ihmiskunnan mystilliseen alkusyntymään asti. Tietoisuus oli vain pieni valonpilkahdus alitajunnan yössä, joka oli intohimojen ja rikosten temmelyskenttä.⁹³

Alkukantaisuuden ohella Eero henkilöi nietscheläistä oppia yli-ihmisestä. Nietscheläisittäin ihminen löytyy samalta jatkumolta eläimen ja yli-ihmisen välistä ja on apinasta kehittynyt olento, oikeastaan apinamaisempi kuin apina.⁹⁴ Tämä puolestaan on heijastusta Darwinin havainnoista ihmisen alkuperästä, siitä että polveudumme apinoista. Darwin tuntui kumonneen ajatuksen Jumalasta ihmisen luojana ja kyseenalaistaneen kristillisen moraalin. Jos ihminen ei enää ollut teoistaan vastuussa Jumalalle, saiko hän toimia ilman mitään moraalisia rajoituksia?⁹⁵

Lea arvelee, että Eero haluaa kiihottaa itseään ylemmyydellä kompensoidakseen epämiehekästä alemmuudentunnettaan. Eero kysyy Lealta, tietääkö tämä yli-ihmisopin. Lea vastaa:

Sehän on vertauskuva vain tuo yli-ihminen. Sellaisenaan vaarallinen oppi. Se voi tehdä narrin huonopäisestä.⁹⁶

Nietscheläisyyden varjolla Eero koettaakin osoittaa olevansa moraalisten näkökohtien yläpuolella.⁹⁷ Yli-ihminen on hyvydessäänkin pelottava ja pahoismainen. Nietsche-

86. Jotuni (1980) 297.

87. Jotuni (1980) 257.

88. Jotuni (1980) 257.

89. Jotuni (1980) 229.

90. Jotuni (1980) 146–147.

91. Päivi Molarius (1998) ”Veren äänen’ velvoitteet – yksilö rodun, perimän ja ympäristön puristuksessa”, teoksessa Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.) *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*, Jyväskylä: Atena Kustannus, 109.

92. Kivimies (1937) 16, 18.

93. T. Vaaskivi (1937) *Vaistojen kapina. Modernin ihmisen kriisi*, Helsinki: Gummerus, 213–214, 216, 375–376.

94. Nietzsche (2001) 11, 14.

95. Browne (2009) 14–15.

96. Jotuni (1980) 301.

97. Vrt. J. E. Salomaa (1998/1924) *Friedrich Nietzsche, Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja* 42, Jyväskylä: Kampus Kustannus, 58.

läisittäin hyvä ja paha ovat vain harhaa ja niitä koskevat laintaulut tulisi särkeä. Ihmisen täytyy tulla paremmaksi ja pahemmaksi.⁹⁸ Eeron raivokohtauksen jälkeen Lea hyvittelee häntä ja kutsuu häntä takaisin yhteiskuntaihmiseksi:

Ihmiset elävät yhdessä ja tulevat toimeen yhdessä, eivät ole siis niin pelottavia. Täytyy osata hillitä itsensä. Emmehän ole raakalaisia enää.⁹⁹

Psykoanalyttisessä keskustelussa Nietzschen yli-ihmisoppi heijastuu pohdintoihin ihmisen alitajunnasta ja yliminästä sekä siitä, miten kulttuuri-ihmisessäkin piilee peto, rikollisilla vieteillä varustettu olento.¹⁰⁰ Jotunin kuvaaman Eero Markun maailman keskipiste on hän itse, yli-ihminen omine oikeuksineen. Yli-ihmisen aivot ovat kuitenkin kehittymättömät ja vaistot sekavat ja raa'at. Lea oivaltaa, että Eeron tuntemaan vihan taustalla on rakkaus itseä kohtaan ja oman itsen silmitön ihailu, nautintojen ja rajattoman vapauden rakkaus.¹⁰¹ Tällä tavoin Eero ilmentää oman aikansa länsimaisen kulttuurin perimmäistä henkeä, narsismia.¹⁰²

Väinö Linnan romaanissa vastaavanlainen yli-ihmistyyppi on Ilmari Salpakari, ”viimeinen roomalainen”, Nietzschen tavoin ”papin poika ja pakana”.¹⁰³ Sodassa hän saa vastinparikseen ali-ihmismäisen lähetti Rautalan. Salpakari analysoi:

Jos kerran maailma on mieletön eikä Jumalaa ole olemassa, niin silloinhan ihminen on pelkkä elukka. Siinä tapauksessa kulttuurikehitys ei ole kehitystä vaan rappiota. Me olemme niin ollen lajista huonontuneita, niin kuin olemmekin. Ja sen vuoksi kiusaamme itseämme joutavilla. Meillä on kaikenlaista uskonnollista ja idealistista rihkamaa sielussamme painolastina, ja se tekee meidät vain heikoiksi silloin kun pitäisi olla lujia.¹⁰⁴

Pohjantähti-trilogian kolmannen osan ilmestyttyä sen ansioina pidettiin dokumentaarisuutta kenties jopa taiteellisuuden kustannuksella.¹⁰⁵ Siinä missä Jotuni vasta en-

nakoi sodan tuloa, Linna saattoi kiikaroida 1930-lukua ja jatkosodan vuosia jälkikäteispäinoraamana. Toisaalta siinä missä Jotunin Eero Markku tekee *Huojuwassa talossa* lähtemättömän vaikutuksen, upseeri Salpakaran nietscheläinen hahmo jää Linnan trilogiassa sivuhenkilöksi. Yli-ihminen ei pärjää kiinnostavuudessa Pentinkulman kansanomaisille sankareille. Sinänsä mielenkiintoinen havainto sodasta ilmiönä on Salpakaran päätelmä, että suurin elukka on sodassa lopulta lujin ja selviää Euroopan sortumisesta silmääkään räpäyttämättä.¹⁰⁶ ”Paras voittakoon” vääntyy sodan kontekstissa muotoon ”pahin voittakoon”.

Julkisuudessa *Huojuvan talon* Eero esiintyy kaksinaamaisesti rauhan miehenä. Häntä pyydetään puhumaan Rauhan ja ihmisyyden sovintoviikolla. Eero ylpeilee puhujanmaineellaan ja kysyy:

[...] Miksikähän pysyivät minua, onhan niitä muitakin?

Ei kai ole muita, sanoi Lea ääneen ja jatkoi omassa mielessänsä: ”Ei kai ole niin suuria valehtelijoita muita. Toiset ovat rehellisiä. Hän nolaa itsensä, kun hän rauhasta puhuu. Suuri alennus.”¹⁰⁷

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Viljo Tarkiainen oli perustamassa Suomen Rauhaliittoa ja talvisodan jälkeenkin hänet tunnettiin pasifistina.¹⁰⁸ Jälkipolvia on luonnollisesti jäänyt askarruttamaan, oliko Eero Markku tarkoitettu irvikuvaksi Tarkiaisesta, Jotunin aviomiehestä, ja motivoiko romaanin kirjoitustyötä jonkinlainen puhdistautumisen tai koston halu.¹⁰⁹ Tällöinhän myös

98. Nietzsche (2001) 199, 281–282, 307.

99. Jotuni (1980) 230.

100. Juhani Ihanus (1994) *Vietit vai henki. Psykoanalyysin varbaisvaiheet Suomessa*, Helsinki: Yliopistopaino, 122.

101. Jotuni (1980) 233.

102. Ks. Ihanus (1994) 127–128.

103. Linna (1962) 504.

104. Linna (1962) 498.

105. Varpio (2006) 498–499.

106. Linna (1962) 498–499.

107. Jotuni (1980) 245.

108. Kari Tarkiainen (1987) *Viljo Tarkiainen. Suomalainen humanisti*, Helsinki: SKS, 148, 325–327.

109. Tarkiainen (1987) 203–204, 223.

Tarkiaisen rauhanaate asettuisi outoon valoon.

Jotunin ja Tarkiaisen avioliittoa ei voi sellaisenaan pitää *Huojuwan talon* esikuvana.¹¹⁰ 1930-luvun kaksijakoisuutta kuvaa se, että Suomi oli virallisesti skandinaavisen puolueettomuuspolitiikan linjalla, mutta samalla sivistyneistö tunsu vetoa saksalaisen lujouden ja voiman puoleen. Rauhanliikkeen toiminta oli näennäistä.¹¹¹ En samastaisi Tarkiaista Eero Markun henkilöön vaan arvelen, että Jotunin teos pikemminkin paljastaa allegorisesti Suomen puolueettomuuspolitiikan kulissimaisuuden. Suomen kirjallisuushistoriassa Tarkiaisen muistetaan lähinnä Aleksis Kivi -tutkimuksistaan ja hänen jälkimaineensa on kerrassaan harmiton verrattuna esimerkiksi V. A. Koskenniemen, jonka saksalaismielisydestä on paljon keskusteltu.¹¹² Koskenniemikin piti itseään rauhan ystävänä ja kielsi olevansa kansallissosialisti, mutta toisaalta hän myös sulki silmänsä kansallissosialistisen Saksan militarismilta ja painotti maan rauhanomaisuutta ja Hitlerin maltillisuutta valtiomiehenä.¹¹³

Lea kehottaa, ettei Eero enää pitäisi puheita rauhanaatteesta, koska ne ovat valhetta. Eeron mukaan kansa ei muuta kaipaa kuin sievistelyä ja valhetta, se ei edes ansaitse totuutta saati ottaisi sitä vastaan. Kansa kivittäisi todenpuhujat.

- Sinun puheesi oli korkeaihanteellinen, Lea ei voinut olla sitä sanomatta.
- Minä petänkin tietoisesti.
- Puhut rauhasta ja rakastat sotaa.
- Ja minun pitäisi elättää perhettä? Sinä olet epämoraalinen, kun otat tällaiselta elatukseksi vastaan.¹¹⁴

Lean avioliiton kuvauksessa ei ole kyse pelkästään naisen asemasta. Maailmansotien välillä naisasia oli samalla myös rauhan

asiaa.¹¹⁵ Jotunin *Huojuva talo* kohoaa lopulta kannanotoksi rauhan puolesta. Lea edustaa teoksessa järjen ääntä rauhan ja ihmisytyden puolesta Eerossa henkilöityvää sodan eläimellisyttä ja järjettömyyttä vastaan. Aviopuolisot ovat allegoria sodasta ja rauhasta. Teoksen sanoma on, että maailman asioiden järjestämiseksi kotien asiat tulisi järjestää ensin. Koska Lean kotiolut eivät järjesty, romaani implikoi, etteivät myöskään sotaa enteilevän 1930-luvun Euroopan olot voineet rauhoittua. Sotaa haluavia Eero Markkuja oli liikaa.

Jotunin teoksen tärkeän sanoman kannalta on sääli, että teos ei ilmestynyt ajallaan 1930-luvulla. Lieneekö syynä pelkästään ollut palkinnotta jääneen kirjailijan kunnianarkuus? Syitä siihen, miksi ajankohdasta ei ollut sopiva teoksen julkaisemiselle, voi hakea myös *Huojuwan talon* perheidyllin ihannetta järkyttäneestä perheväkivallan aiheesta sekä romaanin kirjoittamisajankohdan sodanhakuisten pohjavirtausten liiankin tarkkanäköisestä paljastamisesta. Romaani oli vain liiaksi edellä aikaansa. Waltarin harmittomanoloisen nuoruudenromaanin *Appelsiininsiemenen* kannalta vastaanotto oli suopeampi. 1930-luvun tarkkanäköisempi analyysi mahdollistui vasta 1960-luvulla Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogian toimiessa tienraivaajana. ■

110. Niemi (2001) 256; Vapaavuori (1989) 315–316.

111. Kurjensaari (1962) 46.

112. Koskenniemen jälkimaineesta ks. Martti Häikiö (2010) *V. A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 2. Taisteleva kirjallinen patriarkka 1939–1962*, Helsinki: WSOY, 335–343.

113. Karkama (1999) 64–66, 70; Heikki Länsisalo (2008) 'Tarina humanistisesta ja rauhanomaisesta natsi-Saksasta. V. A. Koskenniemen matkakirja Havaintoja ja vaikutelmia kolmannelta valtakunnasta', *Nuori Voima* 3/2008, 4–10.

114. Jotuni (1980) 364.

115. Ks. Hagner ja Försti (2006) 80, 93.